

Σύνθεση των νοικοκυριών και ευημερία

Εισαγωγή

Οι δημογραφικές και κοινωνικοοικονομικές αλλαγές έχουν μεταβάλει τη δομή των νοικοκυριών στην Ευρώπη. Ο αριθμός των μονοπρόσωπων νοικοκυριών έχει αυξηθεί, ενώ ο αριθμός των νοικοκυριών με παιδιά έχει μειωθεί. Οι μορφές των νοικοκυριών έχουν διαφοροποιηθεί λόγω των εναλλακτικών μορφών οικογένειας. Επιπλέον, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης, αυξήθηκαν τόσο τα νοικοκυριά στα οποία συμβιώνουν πολλές γενιές όσο και ο αριθμός των νεαρών ενηλίκων που ζουν στο πατρικό τους. Στην παρούσα έκθεση τονίζονται η πολυμορφία των νοικοκυριών στην ΕΕ, οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί την τελευταία δεκαετία και η συσχέτιση της σύνθεσης των νοικοκυριών με την υποκειμενική ευημερία και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Πλαίσιο πολιτικής

Οι κοινωνικές πολιτικές (όπως η πολιτική για τη στέγαση και η πολιτική για τις οικογένειες) εμπίπτουν κατά κύριο λόγο στο πεδίο αρμοδιότητας των κρατών μελών. Ωστόσο, οι πολιτικές σε επίπεδο ΕΕ (ο ευρωπαϊκός πυλώνας κοινωνικών δικαιωμάτων, η οδηγία για την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής και η σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με συστήματα προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας υψηλής ποιότητας) αναγνωρίζουν την πολυμορφία των οικογενειών και, συνεπώς, επηρεάζουν τα νοικοκυριά. Πηγή προβληματισμού για τα περισσότερα κράτη μέλη και τις πολιτικές τους είναι η γήρανση του πληθυσμού και η μείωση της γονιμότητας. Μάλιστα, ορισμένες κυβερνήσεις, ανταποκρινόμενες στην αυξανόμενη πολυμορφία των νοικοκυριών, θέσπισαν πολιτικές ή νομικά δικαιώματα – αναγνωρίζοντας π.χ. την ελεύθερη συμβίωση, τον γάμο ομόφυλων ζευγαριών ή τις μεικτές οικογένειες.

Βασικά πορίσματα

- Το ποσοστό των μονοπρόσωπων νοικοκυριών αυξάνεται. Τα νοικοκυριά αυτά αποτελούνται σε μεγάλο βαθμό από ηλικιωμένες γυναίκες που έχασαν τον σύντροφό τους. Ωστόσο, η τάση αυτή αναμένεται να επιβραδύνθει καθώς αυξάνονται τα ζευγάρια στα οποία και τα δύο μέλη βρίσκονται στη ζωή.
- Τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Ιδίως οι μεσήλικες και οι ηλικιωμένοι που ζουν μόνοι παρουσιάζουν ασθενέστερη υγεία και χαμηλότερα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας από όσους ζουν με συντρόφους. Οι ηλικιωμένοι που ζουν μόνοι παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα ευημερίας από ό,τι οι νεότεροι που ζουν σε αντίστοιχη κατάσταση.

- Η ελεύθερη συμβίωση εκτός γάμου έχει αυξηθεί σημαντικά στα περισσότερα κράτη μέλη. Στα κράτη μέλη της ανατολικής και της νότιας Ευρώπης, η συμβίωση εξακολουθεί κατά κύριο λόγο να οδηγεί στον γάμο. Στις χώρες της βόρειας και της δυτικής Ευρώπης η συμβίωση αποτελεί συχνά μόνιμο καθεστώς.
- Τα ζευγάρια που συμβιώνουν εκτός γάμου παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας από ό,τι τα έγγαμα ζευγάρια.
- Πολλές χώρες θέσπισαν ορισμένα περιουσιακά δικαιώματα και παροχές για τα ζευγάρια που συμβιώνουν εκτός γάμου. Στις περισσότερες χώρες απαιτείται επίσημη ληξιαρχική πράξη.
- Τα άτεκνα ζευγάρια εμφανίζουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και μεγαλύτερη ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής από ό,τι τα ζευγάρια με παιδιά. Ωστόσο, υστερούν σε υποκειμενική ευημερία. Στα άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω, ο συσχετισμός μεταξύ ευημερίας και απουσίας παιδιών είναι μικρότερος, μολονότι η απουσία παιδιών συνδέεται με τον μεγαλύτερο κοινωνικό αποκλεισμό ή τα χαμηλότερα επίπεδα ευτυχίας.
- Τα ομόφυλα ζευγάρια έχουν, κατά μέσο όρο, παρεμφερείς υλικές συνθήκες διαβίωσης με τα ετερόφυλα ζευγάρια, αλλά εμφανίζουν συχνότερα χρόνιες παθήσεις. Το γενονός αυτό μπορεί να οφείλεται σε προβλήματα ψυχικής υγείας που συνδέονται με διακρίσεις. Βιώνουν επίσης μεγαλύτερο κοινωνικό αποκλεισμό και είναι λιγότερο πιθανόν να στραφούν στην οικογένεια ή στους φίλους για υποστήριξη.
- Το ποσοστό των νοικοκυριών που αποτελούνται από ζευγάρια συνταξιούχων αναμένεται να αυξηθεί περαιτέρω λόγω του αυξανόμενου προσδόκιμου ζωής των ανδρών. Τα ζευγάρια συνταξιούχων είναι περισσότερο ευτυχισμένα, περισσότερο ικανοποιημένα και περισσότερο αισιόδοξα από ό,τι οι συνταξιούχοι που ζουν σε άλλες μορφές νοικοκυριών, ενώ έχουν και καλύτερες υλικές συνθήκες διαβίωσης, ίδιως οι γυναίκες.
- Οι διαφορές μεταξύ των φύλων μετά τη συνταξιοδότηση είναι πολύ σημαντικές. Οι γυναίκες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας σε μεγαλύτερη ηλικία. Πολλές χώρες αντιμετωπίζουν το ζήτημα αυτό χορηγώντας συντάξεις επιζώντων και συνυπολογίζοντας την άδεια μητρότητας στις συντάξεις. Ωστόσο, όσοι έχουν παντρευτεί εξακολουθούν να βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση μετά τη συνταξιοδότηση, ίδιως οι γυναίκες.

- Ο απόλυτος και ο σχετικός αριθμός των πυρηνικών οικογενειών καταγράφει πτώση στις περισσότερες χώρες. Οι γονείς στις πυρηνικές οικογένειες παρουσιάζουν τα υψηλότερα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας και τα υψηλότερα επίπεδα αισιοδοξίας μεταξύ των ερωτηθέντων σε όλες τις μορφές νοικοκυριών.
- Οι περισσότερες πυρηνικές οικογένειες έχουν διπλό εισόδημα και παρουσιάζουν την πιο ανισόρροπη κατανομή της μη αμειβόμενης εργασίας: οι γυναίκες εκτελούν τις περισσότερες οικιακές εργασίες και πολλές από αυτές αντιμετωπίζουν προβλήματα με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής. Οι πατέρες καταγράφουν περισσότερες ώρες αμειβόμενης εργασίας από ό,τι οι άτεκνοι άνδρες και συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής.
- Το ποσοστό των μονογονεϊκών νοικοκυριών έχει αυξηθεί στην ΕΕ. Οι μόνοι γονείς διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας και στέρησης και δυσκολεύονται να σχεδιάσουν τον προϋπολογισμό τους λόγω του μοναδικού τους εισοδήματος και των χαμηλότερων ποσοστών απασχόλησης.
- Οι εργαζόμενοι μόνοι γονείς έχουν τις περισσότερες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν προβλήματα με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής, παρά το γεγονός ότι εργάζονται λιγότερες ώρες. Τόσο οι μόνοι πατέρες όσο και οι μόνες μητέρες εκτελούν περισσότερες οικιακές εργασίες από ό,τι οι γονείς που είναι μέλη ζευγαριού.
- Οι μόνοι γονείς παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας και μεγαλύτερο κοινωνικό αποκλεισμό από ό,τι οι γονείς που είναι μέλη ζευγαριού. Η κοινωνική στήριξη από την οικογένεια και τους φίλους είναι σημαντική για την υποκειμενική ευημερία των μόνων γονέων.
- Οι μεικτές οικογένειες σπανίως αναγνωρίζονται στο πλαίσιο της οικογενειακής πολιτικής, αλλά ο αριθμός τους αυξάνεται. Οι γονείς που ζουν σε μεικτές οικογένειες καταγράφουν καλύτερα αποτελέσματα όσον αφορά την ευημερία και τις συνθήκες διαβίωσης από ό,τι οι μόνοι γονείς. Η ευημερία των παιδιών σε αυτά τα νοικοκυριά εξαρτάται από την ποιότητα των σχέσεων με τους γονείς και τους/τις συζύγους των γονέων.
- Τα νοικοκυριά στα οποία συμβιώνουν πολλές γενιές είναι περισσότερο συνηθισμένα στα κράτη μέλη της ανατολικής Ευρώπης. Οι γονείς, οι παππούδες και οι γιαγιάδες σε αυτά τα νοικοκυριά παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα ευημερίας από ό,τι τα αντίστοιχα μέλη άλλων νοικοκυριών.
- Ο αριθμός νεαρών ενηλίκων που ζουν με τους γονείς τους αυξήθηκε κατά την περίοδο 2007-2017.
- Η υποκειμενική ευημερία είναι χαμηλότερη στους νεαρούς ενηλίκους που ζουν με τους γονείς τους από ό,τι σε εκείνους που ζουν αυτόνομα, ιδίως στα άτομα ηλικίας άνω των 25 ετών. Ωστόσο, το πατρικό παρέχει προστασία από τη φτώχεια και μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της ψυχικής ευημερίας, ιδίως στους νεαρούς ενήλικες που είναι άνεργοι.
- Τα νοικοκυριά που δεν συνιστούν οικογένεια και απαντούν κυρίως σε αστικές περιοχές διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας από ό,τι άλλα νοικοκυριά. Τα άτομα που ανήκουν σε τέτοια νοικοκυριά είναι νεότερης ηλικίας, τις περισσότερες φορές μετανάστες, και συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα διαμονής. Ωστόσο, το επίπεδο ευημερίας τους είναι παρόμοιο με εκείνο άλλων νοικοκυριών.

Δείκτες πολιτικής

- Οι ηλικιωμένοι που ζουν μόνοι παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα ευημερίας από ό,τι οι ηλικιωμένοι που ζουν με τα παιδιά τους, μολονότι αυτό μπορεί να οφείλεται σε μια σειρά από παράγοντες (όπως τα προβλήματα υγείας ή το χαμηλό εισόδημα). Οι πολιτικές μπορούν να θέσουν ως στόχο να βοηθήσουν τους ηλικιωμένους να ζουν αυτόνομα. Στο μεταξύ, η συμβίωση στο πλαίσιο κοινότητας με άλλους ηλικιωμένους ή με νεότερους μπορεί να συντελέσει στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και να καθυστερήσει την ανάγκη για φροντίδα κατ' οίκον.
- Σε ορισμένες χώρες έχουν θεσπιστεί πολιτικές που αναγνωρίζουν την ελεύθερη συμβίωση κατόπιν συγκατοίκησης. Οι πολιτικές αυτές μπορούν να παρέχουν ασφάλεια από τη φτώχεια για τους οικονομικά εξαρτώμενους συντρόφους. Η θεσπιση ανάλογων δικαιωμάτων μπορεί επίσης να συμβάλει στη μείωση των διαφορών που καταγράφονται μεταξύ των φύλων ως προς την υλική ευημερία στην τρίτη ηλικία.
- Η αναγνώριση των ομόφυλων ζευγαριών και η παροχή ίσων οικογενειακών δικαιωμάτων συμβάλλει στην κοινωνική αποδοχή τους. Η αποδοχή αυτή μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη κοινωνική στήριξη και σε υψηλότερα επίπεδα ευημερίας και μπορεί να ασκήσει θετική επίδραση στη δημιουργία νοικοκυριών από μέλη της κοινότητας ΛΟΑΤ.
- Η επέκταση των δικαιωμάτων αδείας στους πατέρες και η αύξηση των οικονομικά προσιτών δομών φροντίδας των παιδιών μπορούν να βελτιώσουν την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής για τους γονείς.
- Οι πολιτικές που απευθύνονται σε μόνους γονείς έχουν επικεντρωθεί στην απασχόληση. Ωστόσο, σύμφωνα με ορισμένα στοιχεία, οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται σε σχέση με την αναζήτηση εργασίας ενώ λαμβάνεται εισοδηματική στήριξη αυξάνουν το στρες για τους μόνους γονείς. Η διάθεση οικονομικά προσιτών υποδομών παιδικής μέριμνας συνιστά μεγάλο εμπόδιο για την απασχόληση των μόνων γονέων.
- Η αναγνώριση των μεικτών οικογενειών μπορεί να βοηθήσει στον σχηματισμό νέων νοικοκυριών για μόνους γονείς που έχουν μόλις χωρίσει, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι σύζυγοι των γονέων μπορούν να συμβάλουν στη βελτίωση της ευημερίας των παιδιών στις μεικτές οικογένειες.
- Οι πολιτικές που βοηθούν τους νεαρούς ενηλίκους να αφήσουν το πατρικό τους και να ζήσουν αυτόνομα μπορούν να βελτιώσουν την υποκειμενική ευημερία.
- Οι συλλογικές δομές συγκατοίκησης μπορούν να εξασφαλίσουν στους νέους οικονομικά προσιτή και αυτόνομη διαμονή και να μειώσουν τη μοναξιά και τον κοινωνικό αποκλεισμό, μεταξύ άλλων και για τους ηλικιωμένους, αν τα εγχειρήματα αυτά καταστούν οικονομικά προσιτά.

Περισσότερες πληροφορίες

Η έκθεση *Household composition and well-being* (Σύνθεση των νοικοκυριών και ευημερία) διατίθεται στον ιστότοπο <https://eurofound.link/ef19040>

Υπεύθυνος έρευνας: Eszter Sandor

information@eurofound.europa.eu